

Оригинални научни рад

Верџца Р. МИХАЈЛОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КУЛТ ДРВЕТА КАО ОСТАТАК ПАГАНИЗМА У НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ (СЕЋАЊЕ НА „СВЕТИ БОР“ У ГОРЊЕМ НЕРОДИМЉУ У ТРАДИЦИЈИ САБОРОВАЊА)**

Апстракт: Рад је усмерен на проучавање одржаног култа дрвета, као заостатка паганизма у народној традицији. Један од најстаријих култова одолева и данас, инкорпорирајући се чак и у црквене ритуале, опстаје као конзистентан пратилац свих веровања постојала она као остатак паганског веровања или његовог прилагођавања религијским променама. Дрво бора често се сматра светим, било његовим лоцирањем на важном месту или везивањем за истакнуту историјску личност. Значајан пример представља бор светог краља Милутина у Горњем Неродимљу који и данас расељено становништво памти као обележје светог места за које везује бројне традиције, пре свега сеоско саборовање, једну од главних манифестација у историји овог села. Околности су довеле до немогућности настављања ове традиције, управо због њене уске везаности за свето место. Стога је од изразите важности сачувати успомену на делове фолклора који величају свети бор у селу Горње Неродимље. Централни је народна песма „Ој, боре саборе“ за коју мештани тврде да опева управо поменути бор. Компарацијом два пронађена мелографска записа омогућено је издавања основних мелодијских елемената који могу остати уско семантички везани за свети бор – носилац одржаног култа дрвета.

Кључне речи: култ дрвета, Горње Неродимље, бор краља Милутина, Косово и Метохија, народна традиција.

Народна традиција уопште врло често се везује за природне елементе прпећи своју снагу из веровања у њихова магична својства. Древни словенски култ дрвета углавном потиче од веровања „да су људи постали од стабала,

* Стручни сарадник, vericamihajlovic86@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

односно дрвета или да по својој смрти продужују живот у њима, или пак да су она седишта виших бића“ (Bulat 1932: 2). Култ дрвета, заправо генерално биљака, једини је од заостатака паганских елемената који је (не само православна) Црква прихватила, тиме можда манипулишући свешћу верника у циљу придобијања својих следбеника.

Међутим, црквени однос према овом култу није одувек био тако благонаклон. Још у средњем веку хришћанство покушава да искорени паганске традиције бројним забранама које се врло често тичу клањања народа дрвету и веровању у његове (некада демонске) моћи. Зибрт (*Čeněk Zíbrt*) пратећи тај пут региструје дуги низ „синодалних забрана, пенологијских одредби, упозорења, забележених у проповедничким беседама, почев од настаријих времена до XIII века“ (*Čeněk* 1894: 36). Тако, у „X веку Регино препоручује, да свештеници уништавају свете гајеве, које народ поштује, да сече и пали дрвеће са којег се сујеверни народ не усуђује ни гранчицу одсећи.“ (*Čeněk* 1894: 36).

Народ се одупирао црквеним прокламацијама, забранама и често кришом настављао са својим традицијама, и истрајношћу у поштовању култа дрвета у свим сегментима живота успео да га очува. У том настојању дрвету је дато ново значење, ново семантичко рухо и постигнут компромис са црквом. Данас тешко да можемо замислити црквени ритуал без присуства гранчице босиљка. Традиционално паљење бадњака постало је неизоставни део ритуала који се одржава врло често испред цркава у склопу богослужења на Бадње вече. Довољно је поменути и имена неколико манастира у Србији да постане јасан значај култа дрвета у српској народној традицији: Брезовац код Аранђеловца, Буково у близини Неготина и Зајечара, Крушедол у Срему, Липовац код Алексинца, Грабовац код Обреновца и бројни други. Истовремено, у народној („не-црквеној“) традицији дрво остаје темељ бројних обичаја, опеван у небројеним песмама као централни мотив из којег народни певач црпи своју инспирацију. Може се рећи и да се један исти култ одржава у духовној и световној традицији уз различита тумачења, али увек свеприсутан, конзистентан пратилац свих веровања постојала она као остатак паганског веровања или његовог прилагођавања религијским променама.

Крст, као примарни симбол хришћанства, према Чајкановићу је уобичајено „онај прост, дрвени крст... чији је култ православним Србима непознат: тај домаћи крст, по своме пореклу, је прехришћанска култна слика, старински српски идол“ (*Čajkanović* 1994, knjiga V: 155–156). Црквена традиција често повезује симбол крста са Христовим распећем. Међутим, његов тачан облик није нам дефинитивно познат (*Стаменковић* 2010: 362). Оно што јесте познато је чињеница да је Христ распет на дрвету, о чему сведоче Дела апостола из Новог завета у којима проналазимо запис:

„кад свршише све што је писано за њега, скинуше га са дрвета и метнуше у гроб“ (Дела апостолска 13:29). Истовремена коегзистенција како дрвета тако и симбола крста у хришћанској и не-хришћанској традицији у великој мери говори о међусобној адаптацији и семантичком преназначењу крста у циљу ширења хришћанске вере и њене пријемчивости народним масама употребом познатих симбола. На сличан начин је поштовање култа дрвета у паганској традицији прихваћено од стране Цркве и постепено преиначено у циљу слављења хришћанства. Тако је, како Јеротић наводи, постигнут прећутни компромис између многобожачког Бадњег дана и хришћанске прославе Божића, између Бадњака и рођења Христа (Јеротић 2000: 25).

Бројни су примери и даље присутног поштовања култа дрвета што је приметно у мноштву обичаја и ритуала који се и данас спроводе у сеоским срединама широм Србије. Веровање у магијске моћи дрвета је задржано, пре свега у одређеним ритуалима којима народ прибегава у тражењу решења својих проблема, обраћајући се бројним „гледарима“, „дивачима олова“ и слично. Тако, један од случајева у Шумадији указује на кључну улогу дрвета у уклањању кожне инфекције (познате као брадавице). Саговорник који је прибегао таквом ритуалу се, како наводи, након бројних неуспелих покушаја уклањања овог проблема познатим медицинским средствима, обратио особи која врши такве ритуале. Централни елемент ритуала је управо дрво, које треба обићи три пута и испод којег се закопава пола јабуке којом је претходно истрљан предео инфициране коже. Саговорник се не сећа о којем је тачно дрвету реч, па не можемо бити сигурни да ли је то важан елемент за „успешност“ ритуала. Према речима сведока, жена која је обављала поменути ритуал га је уверавала да ће проблем нестати када јабука закопана испод дрвета иструли.¹

На сличан начин је дрво значајан елемент „сливања страве“, ритуала у којем се парче олова „лије“, односно најпре загрева до отапања а потом излива у чинију са водом у којој ће се обликовати у неки „знак“ и тај облик ће „бајалице“ или „врачаре“ тумачити као „бачене чини“ или „настрављеност“ особе која се подвргава ритуалу. Симболична моћ дрвета у овом ритуалу заснива се на томе да се након завршетка особа усмерава ка родном дрвету, да гледа „у живот“, што ће помоћи успешност обављеног ритуала. Дрво се у овом случају појављује као кључан елемент којим се заокружује, печатира ритуал који ће особи помоћи у решавању њених проблема. Симбол „родног дрвета“ помиње и Милићевић, описујући народни ритуал лечења неплодности

1 Нећемо сада говорити о чињеници да саговорник тврди да је управо на тај начин решио свој проблем, јер онда долазимо до вечите дилеме да ли тај успех приписати ритуалу, великој моћи аутосугестије која је очигледно присутна код сујеверних појединаца, или пак соковима јабуке односно њиховом хемијском саставу.

у којем нероткиња своју кошуљу наопако окачи на неко родно дрво да ту преноћи, „на сутрадан што у тој кошуљи нађе живо, мрава, бубицу, ма шта друго, то поједе“ (Милићевић 1984: 190).

Култ дрвета остаје да живи, нарочито у оним елементима традиције који се сматрају остацима паганског веровања, нехришћанским ритуалима. Међутим, народ и прихватањем хришћанства није престао са одређеним ритуалима у којима је готово увек присутан елемент дрвета. Главни догађаји животног циклуса често укључују елемент дрвета и одређено веровање у његове магијске моћи. Један од најпознатијих манифеста тог веровања је познато куцање у дрво, „да не чује зло“ које народ спроводи у моментима изговарања нечег доброг, и тим ритуалом жели да избегне да се то добро „изјалови,“ да се не преобрати. Како Марко Муњижа наводи, овај вербални талисман постоји на многим језицима „што доказује да је веровање у магију дрвета широко распрострањено“ (Мунјижа 2017: 218).

У оквиру српске народне традиције постоји одређена класификација дрвећа спрема веровања, што у великој мери указује на сублиминално присутно многобожство које се на тај начин задржава ван оквира црквене традиције. Како Чирјаковић наводи у „срећно дрвеће убрајају се храст, леска, тиса, липа, врба, јабука, бреза, док се треба чувати ораха, зове, крушке, багрема, дуда, бреста“ (Чирјаковић 2005: 93). Бор се сматра симболом дуговечности и победе живота (Мунјижа 2017: 86), а у хришћанству је овај симбол пригрљен у легенди о Христовом рођењу. Наиме, бор је, поред кедра и јеле, једно од три дрвета које је по легенди расло изнад пећине у којој је Христ рођен и које је у виду дара „спустио најлепше шишарке“ (Мунјижа 2017:133).

У српској народној традицији често се дрво бора сматра светим уколико је посађено на неком знаменитом месту или од неке важне личности. Тако је бор поред манастира Никоља у Овчар бањи култно место, док је на Каменој гори споменик природе вишевековни „Свети бор“ око којег су се, услед недостатка цркве у близини, мештани окупљали, причешћивали и обављали богослужења. У старије време је ту била уобичајена заклетва „Бора ми,“ а у складу са народним веровањима у моћ светог дрвећа од тог бора се није смело ништа однети, ни шишарка ни одломљена гранчица.

Пример поштовања дрвета бора које се повезује са важном историјском личношћу проналазимо у селу Горње Неродимље на Косову и Метохији где су мештани своје сеоске светковине повезивали са два бора, два *рукосада*. Први је, по неким веровањима засадио лично краљ Милутин и налазио се „у сред села“ обележавајући централно место окупљања мештана за важне светковине попут сеоског саборовања у дане Ускрса. Овај бор је, према неким сећањима, 1932. године оборило невреме, након чега је

становништво исказало поштовање враћајући један део обореног стабла у земљу, док су од остатка израдили иконостас. Други, како мештани наводе, засадио је цар Душан у порти старе манастирске цркве Св. Арханђела Михајла, и он је уништен у јуну 1999. године, после уласка КФОР–а на Косово и Метохију – посечен, запаљен, а корен му је миниран. С обзиром на актуелне прилике у којима је српско становништво потпуно исељено из Горњег Неродимља и тиме спречено да приступи својим дуго чуваним и поштованим светковинама, ускршње саборовање које бројни мештани описују као најрадоснији празник свог живота на Косову и Метохији не стаје заједно са стаблима која су представљала централне елементе ове традиције. Присилна миграцијска кретања онемогућила су настављање ове саборне традиције. Зато је важно забележити сећање на ову народну традицију која у оквиру својих песама и игара не оживљава само снажно урезано народно веровање у „свети“ бор, већ указује и на настављена веровања у бројне врсте других дрвећа.

Стожер саборних обичаја у селу Горње Неродимље представљао је бор краља Милутина који је, према веровањима данашњег расељеног становништва, опеван у народној песми „Ој, боре саборе.“ Међутим, пратећи ретке записе који описују традицију саборовања у овом селу, остаје нејасно када је тачно поменути бор везан за краља Милутина, јер са почетка двадесетог века, иако не изостаје помињање овог дрвета као кључног места окупљања, име краља Милутина се не помиње. Наиме, у априлу 1901. године, Радомир Шабић спомиње два бора, „један на средини села, други код цркве,“ али наводи да „по овдашњој традицији њих је посадио Немања“ (Р. Шабић 1901а). Више од осам година касније, сеоски учитељ Александар Вулић истиче бор „на средини села... за кога се прича да су га Немањићи посадили“ (Вулић 1909). Име краља Милутина у вези са овим бором појављује се први пут негде после 1925. године, када је почело теренско испитивање сестара Јанковић (Младеновић 1960: 261). У својим етномузиколошким истраживањима сестре Јанковић, описујући саборовање у Горњем Неродимљу, истичу да се народ скупио „код крста где је, по наслеђеном веровању, био некада бор – рукосад краља Милутина“ (Јанковић 2016: 34). Овај запис сведочи да је непосредно пре њиховог боравка бор „везан“ за краља Милутина.² Јасно је да је везивање

2 С обзиром на то да становништво Горњег Неродимља говори о 1932. години као години када је невреме срушило овај бор, можемо оквирно закључити да записи сестара Јанковић из овог села датирају између 1933. и 1934. године (када започиње објављивање збирке *Народне њре* као резултата теренског истраживања). Са друге стране, доводи се у сумњу питање године рушења бора, јер у оваквом временском распону делује недолучно одредница „по наслеђеном веровању, био некада“ у запису сестара Јанковић, јер тешко да се неко од становника у том моменту не би могао сетити да је био срушен пре годину или две дана. Јасно је да је бор постојао 1909. године, о чему

овог бора за династију Немањић константно, али конкретна историјска личност која га је посадила варира.

Историјска неодређеност чији је *рукосад* бор на централном месту у селу не мења чињеницу да је за становнике Горњег Неродимља ово дрво свето, и да је било потребно да се додатно ојача повезивањем значајне историјске личности са његовим настанком. По данашњем предању, овај бор остаје запамћен као рукосад светог краља Милутина, па ће и успомена на дрво које нажалост више не постоји остати везана за њега. Хришћанска симболика која означава елемент „светог“ у вези са дрветом на средини села ојачана је крстом који се налази на том месту. Вулић овај камени крст препознаје као сведочанство о постојању гробља (Вулић 1909), али је тај исти крст током времена добио ново значење, у виду симболичне замене светковине око које се треба окупувати верујући народ, с обзиром на то да црква никада није постојала на том месту, и почетком двадесетог века није регистровано такво сећање. Веровање у магијске моћи дрвета као остатак паганизма је и на овај начин одржано у новом руху, хришћански обојеном значењу које митолошко значење дрвета замењује „светим.“

Један од главних сабора у селу Горње Неродимље одржава се у три дана Ускрса.³ Дешавања у току овог тродневног саборовања донекле говоре о „светости“ старог бора у односу на изграђене црквене светковине. Наиме, на први дан Ускрса, саборовање почиње управо „на сред села,“ код светог бора, где се у поподневним часовима окупуља народ из села и врше припреме за други дан Ускрса када се одржава *ношење крста* које Шабић описује (Р. Шабић 1901а).⁴ У оквиру припрема око светог бора окупе се сви мештани,

сведочи запис Александра Вулића, али година његовог рушења, као и околности постанка одувек прати одређен степен мистичности.

- 3 Поред поменутог, становници Горњег Неродимља саборовали су и на летњи Аранђеловдан (26. јула), на дан Св. Уроша (2. децембра). Путне белешке Годора П. Станковића крајем деветнаестог века сведоче и о саборовању на Петровдан у цркви Св. Архангела Михаила у Неродимљу (Станковић 1910: 54) али је та традиција временом ишчезла.
- 4 И ова традиција осликава одржан култ дрвета, јер крстоноше са свештеником на челу обилазе „записе,“ односно стабла на којима свештеник оставља ознаку да је и те године одржано ношење крста. 1901. године Шабић описује да свештеник „задеље на бресту крстообразно,“ а потом на том месту се сврдлом издуби руна коју свештеник „залије вином, метне у њу мало траве и набије дренов клин“ (Шабић 1901). Проток времена утиче на трансформацију обичаја па се у данашње време расељено становништво сећа дрвета крушке у Стојковиће као записа, и „ударање рецке“ као начина обележавања. Чак и завршна дестинација ношења крста у сећањима мештана указује на поштовање бора код цркве Св. Арханђела Михајла, оног којег везују за Цара Душана. Наиме, саговорници описујући обичај ношења крста увек истичу да се овај процес завршава „тамо где је бор Цара Душана.“ Читав ритуал ношења крста се тако заправо креће „од бора до бора,“ и затвара симболиком истог дрвета од којег је и кренуо.

пoнeвши хрaну и пићe зa гoзбу чимe сe oтвaрa Ускршњи сaбoр у Гoрњeм Нeрoдимљу. Кaд сe сви скупe „свeштeник устaнe, oчитa мoлитвy и блaгoслoви ‘јaстијe и питијe’ и нaстaнe ручaк“ пoслe кoјeг сe oдрeђују „крстoнoши“, млaдићи кoји ћe нoсити пoкрeтнe ствaри из црквe: „крст, јeвaнђeлe, црквeнe зaстaвe,... икoну, двeри и др.“ (Шaбић 1901a). Сeстрe Јaнкoвић у првoј пoлoвини двaдeсeтoг вeкa уoчaвaју трaдициoнaлнo „рeзaњe кoлaчa“ умeстo свeштeникoвe мoлитвe, oбичaј зa кoји сe вeзујe вeрoвaњe дa пoстoји јoш oд дoбa Нeмaњићa. Oнe примeђују oдрeђeну хијeрaрхију дoмaћинстaвa кoјa сe oглeдa у oвoј трaдицији, oписујући кaкo „(ч)aст рeзaњa oд дaвнинe припaдa нaјстaријoј и нaјвeћoј зaдрузи читaвoгa крaјa, чувeнoј гoстoљубивoј кући Дaјићa,“ зa кoју су им мeштaни тврдили дa јe тo „јeдинa пoрoдицa нa Кoсoву кoјoј јe oд стaринe oстao зaвeт дa рeжe“ (Јaнкoвић 2016: 34). Дaнaшњa свeдoчaнствa o oвoм дaну пoнoвo врaћaју сeћaњe нa читaњe мoлитвe oд стaнe свeштeникa, тe сe мoжe зaкључити дa јe рeзaњe кoлaчa јeднa oд трaдицијa кoјa јe врeмeнoм изгубљeнa.⁵

Супрoтнo дрeвним вeрoвaњимa дa сe oд свeтoг дрвeтa нe смe ништa узeти и oдсeћи, јeдaн oд сaгoвoрникa дaнaс прeнoси сeћaњe свoг дeдe дa су тaј бoр звaли „бoринa“ и дa су сe сa њeгa зaсeцaли oпиљци кoји су сe пaлили и дугo дoгoрeвaли кaкo „луч“ (oднoснo свeћa). Тo спoрo гoрeњe узeтoг дрвцeтa јe јoш јeдaн eлeмeнт мистичнoг чимe су мeштaни oјaчaвaли мaгијску мoћ или „свeгoст“ стaрoг бoрa. Узeвши у oбзир пoзнaту чињeницy дa су игрe и пeсмa првoг дaнa Ускрa трaјaли дo вeчeрњих чaсoвa, мoжe сe прeтпoстaвити дa су нa oвaј нaчин oсвeтљaвaли сaбoрнo мeстo, a пaљeнe грaнчицe пoистoвeћивaли сa црквeним eлeмeнтoм сaмим тим штo су их нaзивaли њихoвим имeнoм („луч“ – свeћa).

Успoмeнa нa oвo свeтo дрвo oстaлa јe, нaжaлoст, сaмo у сeћaњимa рaсeљeних мeштaнa, кaкo уoстaлoм и нa сaмo сaбoрoвaњe у цaрскoм сeлу, Гoрњeм Нeрoдимљу. Пeсмa „Oј, бoрe сaбoрe“ кoјa јe, прeмa aктуeлним успoмeнaмa мeштaнa, пoсвeћeнa бoру крaљa Милутинa oстaјe сeмaнтички вeзaнa зa њeгa кaкo живa успoмeнa нa култ јeднoг дрвeтa кoјe јe стaнoвникe Гoрњeг Нeрoдимљa држaлa нa oкупу. Мeђутим, пoпут вeзивaњa oвoг култнoг дрвeтa зa крaљa Милутинa, и сaмa пeсмa пoстaјe вeзaнa зa бoр тoкoм врeмeнa, иaкo дaнaс мeштaни тврде дa јe пeсмa нaстaлa у жeљи дa сe упрaвo oвo стaблo oпeвa. Нaимe, јeдaн oд првих (тeкстуaлних) зaписa прoнaлaзимo у Цaригрaдскoм глaснику из 1901. гoдинe, у кoјoј сe нe уoчaвa пoмињaњe бoрa, дoк 1909. гoдинe интeрпрeтaцијa Aлeксaндрa Вулићa јaснo упућујe нa бoр кaкo oснoвни мoтив пeсme:

5 Мoжeмo гoвoрити и o приврeмeнoј пoјaви oбичaјa рeзaњa кoлaчa, с oбзирoм нa тo дa сe пoјaвљујe измeђу стaријих и нoвијих свeдoчaнствa. Укoликo бисмo тумaчили рaзлoг пoјaвe oвoг oбичaјa (пoд прeтпoстaвкoм дa нијe пoстoјao нa сaмoм прaгу двaдeсeтoг вeкa нa oснoву свeдoчaнствa Шaбићa и Вулићa), мoжeмo зaмислити ситуaцију у кoјoј јe лoкaлнa пoрoдицa прeузeлa уoлoгу свeштeникa услeд њeгoвoг oдсуствa.

„Ој саборе, саборе,
Гле саборске старе планине.
Пењи се горе ка вр’у,
Погледај доле у село.
У селу оро големо.
Ту ти је Петар.
До Петра Миља девојка.

Мољаше Петра:
„Пусти ме Петре до мајке.

„Да пратим сестру на место,
„Сестра је боља од мене:
„Боље јој лице од мога,
„Боља јој коса од моје
„Боља јој снага од моје.

(Р. Шабић 1901а)

Ој’ боре, боре, саборе,
Саборске старе планине,
Успех се горе на део,
Погледах доле у село,
У село коло големо
На танац Петар војвода.
До Петра Миља девојка,
До Миље Стана девојка.
Моли се Стана девојка:
„Пусти ме Петре војводо,
„Да идем кући код мајке
„Да пратим сестру на место
„Сестра је боља од мене:
„По равну снагу од мене,
„По бело лице од мене,
„По црне очи од мене“
„По калем снагу од мене“.

(Вулић 1909)

У мелографском запису сестара Јанковић јасно се упућује да се ова песма односи на поменути рукосад краља Милутина (Јанковић 2016: 35), што својим сведочењем и данашње расељено становништво Горњег Неродимља потврђује. Иако у запису Шабића помињање овог култног бора изостаје, јасно је из бројних других, у исто време записаних песама, да је дрво бора важан елемент и култ према којем је становништво овог села одувек исказивало поштовање. Наиме, пре поменутог записа Радомир Шабић из Горњег Неродимља бележи песму „Расти, расти, мој зелени боре“ (Шабић, 1901б), а Стојан Шабић годину дана раније „Девојка је зелен бор садила“ (Шабић 1900).

Први мелографски запис песме која се данас везује за бор краља Милутина у Горњем Неродимљу проналазимо код Мокрањца који је на самом крају деветнаестог века записивао народне песме на Косову и Метохији, махом у околини Приштине где је боравио. Песма „Ој, боре, боре саборе“ у запису Мокрањца нема географски забележено порекло, осим напомене да ју је испевала „Султа из Бресе,“ али треба запазити и одредницу да се ради о „велигданској,“ дакле саборној песми.⁶ Сестре Јанковић више од

6 Данашњи становници Косова и Метохије немају сећање о постојању села са именом Бреса на територији покрајине. Наиме, њихова моментална асоцијација упућује на место Бресје које се налази у околини Косова Поља. Узимајући у обзир да је саговорник Мокрањца женска особа, можемо замислити да она није морала изворно бити из тог

две деценије касније записују исту песму у селу Горње Неродимље, јасно указујући на чињеницу да ова песма велича бор краља Милутина „у сред села.“ Два записа, хронолошки и географски различитог порекла можемо поредити ради уочавања заједничких елемената који су остали одрживи и поред варијација које усмено преношење често узрокује у виду укључења локалних мелодијских особености у изворну песму.

Ст. Ст. Мокрањац
Велигданска, од Султе из Бресе

Споро

Ој, Бо ре, бо ре, са бо ре, И:

Љубица и Даница Јанковић
Горње Неродимље (Косово)

Ad libitum

Ој, бо ре, бо и! о ре, са бо ре, и!

Обе песме почињу од истог тона ге, иако им је тонска основа различита. Док се у првобитно записаној верзији (Мокрањчевој) овај тон тумачи као почетак на другом ступњу, друга верзија песме исти тон поставља као основни тон. Поставља се питање да ли је овај утемељен почетак од тона ге специфичан елемент који треба издвојити, попут основног штимунга интерпретације ове песме, фолклорног камертона. Изузимајући узвике који су карактеристични за косовске песме, најчешће на слогу „И,⁷“ а које уочавамо у обе записане верзије песме, опсег мелодијског кретања у оба записа је чиста кварта (еф–бе код Мокрањца, односно ге–це у запису сестара Јанковић). Мелодијски опсег је утврђен одмах на почетку, кроз почетни скок између граничних тонова у обе песме. Појава централног текстуалног мотива „Боре“ у обе верзије песме маркирана је овим скоком навише који осликава висину тог горостасног дрвета, истовремено алудирајући мотив светог, музички осликаног интелевалским скоком навише, попут одраза молитвеног

места, већ да је ту прешла удајом. Истовремено, бројне миграције додатно отежавају могућност утврђивања порекла песме. Атанасије Урошевић у Горњем Неродимљу, као и у Бресју уочава бројне досељеничке породице, често некима не утврђујући тачно порекло, односно локацију са које су се изместили у наведена места (Урошевић 1965: 154–155 и 181–182).

7 Овај елемент Мокрањац издаваја као посебност косовских песама, примећујући то дуго „и“ на крају „скоро свију лаганих песама... тако тужно и пуно меланхолије да се по њему самоме може видети како је ту предање о пропасти српској веома дубоко уписано у душу народну“ (Мокрањац 1966: 21).

погледа у небо.⁸ Очигледно је потреба задржавања ове музичке илустрације опстала и одолела локалним особеностима мелодијских кретања.

Основна разлика коју уочавамо између две записане верзије песме тиче се тонске основе мелодијског кретања. Наиме, у Мокрањчевој верзији примећује се потпуна дијатоника остварена кроз основу у виду дурског тетрахорда еф–ге–а–бе, са јасном алузијом на Еф–дур. Са друге стране, у верзији сестара Јанковић примећујемо назначен Ге–дур, уз хроматско варирање трећег ступња (ха/бе), чиме добијамо алтерацију основног дурског са молским тетрахордом (ге–а–ха–це / ге–а–бе–це). Међутим, иницијална дурска тетрахордална основа у обе записане верзије песме један је од основних заједничких мелодијских елемената, јер се на тај начин, након поменутог узлазног скока навише, реализује поступни силазни покрет тоновима дурског тетрахорда.⁹ Упоређујући прва два такта Мокрањчеве верзије са првим тактом песме коју записују сестре Јанковић проналазимо идентичан мелодијски костур који искључиво на бази украшавања (тонови обележени заградом) уводи повремене измене:

скок кварте навише + силазни дурски тетрахорд + силазни дурски тетрахорд + завршетак на другом ступњу

Ој, Бо ре, бо

скок кварте навише + силазни дурски тетрахорд + силазни дурски тетрахорд + завршетак на другом ступњу

Ој, бо ре, бо

8 У ренесансним мотетима и мадригалима се често примећује управо овај манир при појави речи које упућују на божанство (на пример *Domine* – Бог), што се у музичким анализама неретко издваја као мадригализам, односно музичко подражавање текстуалног елемента.

9 Можемо поменути да ово мелодијско кретање преставаља један од основних мелодијских образаца који у европској музици препознају бројни проучаваоци. Мејер означава као „*gap-fill*” архетип мелодијског кретања (Meuer 1956), док га Нармур класификује као „*reversal*” (Narmour 1990: 5–6). Доста раније, Асафјев примећује да кретање у скоку „увек изазива обрнуто кретање, попуњавање празног ‘звучног простора,’ поступно или постепено са различитим врстама инхибиција и одступања,” препознајући у тој тежњи „интонациону симетрију“ (Асафјев 1971: 222 и 231).

Иако каснији ток песама уводи неке измене, оне такође могу бити сврстане у локалне фигуративне особености. Времену одолева основни мелодијски мотив који смо препознали у оба записа песме и који се може сматрати музичким семантичким носиоцем. Хроматска алтерација трећег ступња у другој записаној верзији уводи и присуство тона бе, што у индивидуално разматраном запису препознајемо као елемент хроматике. Међутим, поређењем са Мокрањчевом верзијом примећујемо идентичност свих других преклапајућих тонова које деле два секундно удаљена тетра хорда који чине тонске основе приказаних записа. Кроз хроматску алтерацију у песми сестара Јанковић се додатно ојачавају елементи аналогије (еф-ге-а-бе → ге-а-бе/ха-це), и одржава мелодијски специфичан скок мале терце навише (ге-бе) без нарушавања основног мелодијског мотива.

Издвојени елементи аналогије показују потребу да се очува основни манир музичког осликавања светог дрвета бора, и управо на овај начин можемо стећи увид у неке мелодијске особености песме које одолевају изменама које усмено преношење нужно доноси у народној традицији. Управо њих можемо узети као музичке носиоце семантичког значења. Иако ови елементи (скок кварте навише, силазни тетрачорд, завршетак на другом ступњу) постоје у бројним народним песмама, не можемо занемарити чињеницу да су управо ти елементи, и у датом редоследу, одабрани за испевавање текста који становници Горњег Неродимља посвећују светом дрвету.

Задатак етнологa и етномузиколога мора остати очување народне традиције, нарочито оне која је опстала искључиво у сећањима старијих мештана и која се не практикује. Данашње расељено становништво и сада поштује сеоско саборовање и обележава га паљењем свећа у цркви или чак сечењем колача. Ипак, ношење крста, припреме за саборовање као и певање песама и играње које се одржавало око светог бора изостаје управо због искључиве везаности тих традиција за одређено место којем не могу приступити. Историја бележи бројне промене фолклорних елемената услед метанастазичких кретања, али последње деценије нажалост доводе до губљења и заборављања неких елемената народне традиције. Стога је од нарочите важности забележити остатке сећања старијих саговорика. Иако смо приметили да легенда о светом бору краља Милутна и песми која га опева није потпуно утемељена, и да постоје основе за сумњу у порекло бора и песме и њихову међусобну повезаност, не можемо занемарити чињеницу да је у Горњем Неродимљу увек постојало свето место које су мештани везивали за дрво бора. Исто тако се не може порећи чињеница да је песма „Ој боре саборе“ одувек обележавала почетак саборовања, стога, ако узмемо у обзир могућност да је песма настала без искључиве спреге са бором на средини села, јасно је да је као таква изабрана да му буде посвећена. Семантичка везаност песме за дрво бора (било којег)

свакако отвара могућност анализе мелодијског тока у којој се могу уочити музички елементи осликавања значења текста.

У свести расељеног становништва Горњег Неродимља песме „Ој, боре саборе“ испевана је у част бора краља Милутина, иако сходно изнесеним дилемама не можемо тврдити да је то дрво одувек познато као рукосад ове историјске личности, као ни да је песма настала у част управо овог дрвета. Ипак, не можемо то древно предање порећи мојим саговорницима као ни њиховим потомцима.

Као што смо приметили, одувек постоји потреба човека да очува култ дрвета, веровање у његове магијске моћи, и један од упадљивих манифеста је управо бор краља Милутина у Горњем Неродимљу. Данашње околности утицале су на укидање једне од највећих манфестација за становнике овог села, и управо зато је неопходно сачувати успомену на њу и легенду о песми „Ој боре саборе“ која опева свети бор, рукосад краља Милутина „на сред села.“

ЛИТЕРАТУРА

- Асафјев, 1971: Борис Асафјев. *Музыкална форма как њроцесс*. Ленинград: Издательство „Музыка“, Ленинградское отделение.
- Вулић 1909: Александар Вулић. „Село Неродимље на Косову“. *Цариградски гласник*, 1909/35.
- Јанковић 2016: Љубица и Даница Јанковић. *Народне шире II (1937)*. Београд: Народна библиотека Србије.
- Младеновић 1960: Оливера Младеновић. „Даница С. Јанковић (1898–1960)“. *Гласник ЕМ*, 22/23, 260–263.
- Станковић 1910: Тодор П. Станковић. *Пушине белешке њо Сшарој Србији 1871–1898*. Београд: Штампарија Ђ. Мунца и и М. Карића.
- Урошевић 1965: Атанасије Урошевић. *Косово. Српски етнографски зборник (књига LXXVIII) – Насела и њорекло сшановнишшва (књига 39)*. Београд: Научно дело.
- Шабић С. 1900: Стојан Шабић. „Народне умотворине: Девојка је зелен бор садила (Нар. песма из Неродимља)“. *Цариградски гласник*, 1900/23.
- Шабић Р. 1901а: Радомир Шабић. „Народни обичаји: Ношење крста у Неродимљу“. *Цариградски гласник*, 1901/17.
- Шабић Р. 1901б: Радомир Шабић. „Народне умотворине (Из Неродимља)“. *Цариградски гласник*, 1901/14.
- Bulat* 1932: *Petar Bulat*. „*Pogled u slovensku botaničku mitologiju*“. *Narodna starina*, Vol.11 No.27, 1–26.
- Їајкановић 1994: Veselin Їајкановић. *Sabrana dela iz srpske religije i mitologije*. Београд: Српска књижевна задруга, BIGZ, Prosveta, Partenon M. A. M.
- Їенек 1894: Zibrт Їенек. *Seznam Pověr a Zvyklostí Pohanských Z VIII. Věku: Indiculus Superstitionum Et Paganiarum*. V Praze: Nákladem České Akademie Císare Františka Josefa pro Vědy, Slovesnost a Umění.

- Љirjakoviћ 2005: Ivana Љirjakoviћ. „Kult дрveta u превенцији и лећенју болести u нашој традициoналној култури“. *Тимоћки медицински гласник*, vol.30, br.2, 93–96.
- Dela apostola 1847: Novi zavjet Gospoda našega Isusa Hrista*. прев. Vuk Stefanović Karadžić. Beč: Štamparija Jermenskoga manastira.
- Jerotić 2000: Vladeta Jerotić. *Staro i novo u хришћанству*. Beograd: Ars Libri–Besjeda.
- Munjiža 2017: Marko Munjiža. *Tradicija, obiçaji i sujeverje kod Srba*. Beograd: izdanje autora.
- Meyer 1956: Leonard B. Meyer. *Emotion and meaning in music*. Chicago: University of Chicago Press.
- Narmour 1990: Eugene Narmour. *The Analysis and Cognition of Basic Melodic Structures: The Implication–Realization Model*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stamenković 2010: Ivica Stamenković. *Pravoslavlje obasjano evanđeljem* (ispravljeno i dopunjeno izdanje). Beograd: izdanje autora.

Verica R. MIHAJLOVIĆ

THE CULT OF THE TREE AS A REMAINDER OF PAGANISM
IN THE FOLK TRADITION OF KOSOVO AND METOHİJA. MEMORY
OF THE „HOLY PINE“ IN GORNJE NERODIMLJE
IN THE TRADITION OF THE CONVOCATION

SUMMARY

Folk tradition in general is very often associated with natural entities, drawing its strength from believing in their magical properties. The cult of tree is one of the remnants of pagan elements that the Church accepted, because the people resisted all church proclamations, prohibitions and with their perseverance in respecting the cult of tree in all segments of life managed to preserve it. In that endeavor, the tree was given a new semantic meaning, which resulted in its partial imposition on the church. There are numerous examples of respect for the cult of the tree, which is noticeable within the multitude of customs and rituals that are still performed in rural areas throughout Serbia. In the Serbian folk tradition, a pine tree is often considered sacred if it is planted in a significant place or by an important person. A prominent example of such a belief can be found in the village of Gornje Nerodimlje, where the pillar of parliamentary customs was a pine tree, which, according to the beliefs of today's population, was personally planted by King Milutin and sung in the folk song "Oj, bore sabore." Given the current circumstances in which the Serb population was completely evicted from Gornje Nerodimlje, thus preventing them from accessing their long-guarded and respected sanctities, the Easter gathering, which many locals describe as the happiest holiday of their lives in Kosovo and Metohija, is destroyed along with the trees which represented a central elements of this tradition. Therefore, it is especially important to preserve this tradition from the memory of older locals. The semantic connection of the song to the pine tree certainly opens the possibility of analyzing the melodies in which the musical elements of depicting the meaning of the text can be noticed. In the minds of the displaced population of Gornji Nerodimlje, the song "Oj, bore sabore" is dedicated to King Milutin's pine tree. Although according to the dilemmas presented, we cannot claim that this tree has always been known as a handicraft of this historical figure, nor that the song was sung in the honor of that tree, we cannot deny that ancient tradition to people who lived in Gornje Nerodimlje or their descendants.

Key words: cult of trees, Gornje Nerodimlje, King Milutin's pine tree, Kosovo and Metohia, folk tradition.